

A SOKFÉLESEG STATISZTIKAI KÉPE

A kilencvenes években egymás után jelentek meg olyan kiadványok (*Education at a glance*, *Key data on education*, *Eurybase*), amelyek a fejlett országok oktatástügyének, oktatáspolitikájának összehasonlító elemzését könnyítették meg a korábbiakhoz képest, amennyiben a nemzeti statisztikai adatok olyan előzetes szelektálását és feldolgozását végezték el, amelyek az eltérő rendszerek egyes tulajdonságait érdemben összevethetővé tették. Ha ezt a munkát nehezítette a nemzeti rendszerek sokfélesége, akkor ez fokozott akadályt jelentett a statisztikai alapú összehasonlítására. Gondoljunk csak arra, hogy amíg több-kevesebb pontossággal tisztázható az, hogy amíg egyes országokban a középfokú oktatásban hány évesek vesznek részt, s ez általában középiskolákban zajlik, ennek céljai, tartalma nem állnak túl messze egymástól, addig a szakképzést még ilyen szinten is nehéz közös nevezőre hozni. Az egyik ország szakképző kurzusát a másokban minden további nélkül az általános képzéshez sorolnák; a szakképzés helye nemcsak iskola lehet, a diákok jogi státusa eltérő, életkoruk erős szórást mutat, a képzés céljai éppolyan változatosak, mint a végzősök további képzési és foglalkozási útja. E sokféleség lehetett az oka annak, hogy gyakorlatilag 1997 végén jelent meg az első kiadvány, amelyik e sokféleséget módszertanilag igényesen kezelni igyekszik, és általán az EU-tagországok szakképzésének kvantitatív összehasonlítására az általunk eddig ismert kiadványoknál alkalmasabbnak tűnik.

A karcsú, alig százharminc oldalas kézikönyv létrejött három intézmény együttműködésének köszönhető: a *brüsszeli bizottság XXII. főigazgatósága* (az Európai Unió Oktatási, Képzési és Ifjúsági „Minisztériuma”), az *Eurostat* (az Európai Unió Statisztikai Hivatala) és a *CEDEFOP* (az Európai Unió Szakképzés-fejlesztési Központja) munkatársai vettek részt összeállításában. A kötet legfőbb módszertani sajátossága, hogy úgyszólván teljesen kiküszöböli a nemzeti szintű adatszolgáltatást (ellentétben például az „*Education at a glance*”-szal, melynek ezt róják fel legnagyobb hibájául, hiszen ezáltal a nemzeti politikai szándékok, különböző értelmezések torzítják az adatokat). Sőt, a kötet öt fejezetének mindegyike döntően egyetlen adatforráson, általában valamely EU-szintű felmérésen alapszik. A könyv már terjedelménél fogva sem fedi le a

szakképzéssel kapcsolatos problémákat – nem érinti például a szakképzés finanszírozását, szakirányok szerinti tagoltságát stb. –, feltehetően első darabja egy rendszeresen megjelenő sorozatnak, mint elődje és mintaadója, a *Key Data on Education*. A tematikus fejezetek ábrái nem akarnak mindent közölni velünk, hanem néhány gondosan kiválasztott indikátorral emelnek ki néhány jellegzetességet. Az ábrák egy része az Európai Unió egészére vonatkozó összefüggéseket mutat be, de a tagországok mutatóit is tartalmazó ábrák böngészése adja az igazi élvezetet. A kötet egyébként nagyrészt *leíró jellegű*, az elemzéseket a felhasználóra hagyja. Számunkra különösen fontos, hogy meglehetősen magyar statisztikai adatok, vagy a közelmúltban végzett felmérések megközelítése sok helyen illeszkedik a kiadványhoz, így néhányszor a nemzetközi tükörben közvetlenül is megnézhetjük magunkat.

Az első fejezet – *Demográfiai trendek, iskolai végzettségek és a munkaerőpiac* – tizenegy ábrájából nyolc egy 1995-ös, Eurostat által végzett munkaerő-felmérés adatait használja. A szemléletesen bemutatott, de unalomig ismert demográfiai, valamint az életkortól és az iskolai végzettségtől függő munkanélküliségi adatok mellett két csemegét kínál a fejezet. Tagországonként mutatja be a 30-34 és az 55-59 évesek között az ISCED 3 szintű, azaz legalább felső középiskolai végzettséggel (jellemzően felsőfokú intézménybe való beiratkozásra jogosító végzettséggel és/vagy középfokú szakképzéssel) rendelkezők arányát, szemléletessé téve azt az utat, amelyet huszonöt év alatt tettek meg az egyes nyugat-európai országok. Itt is, és a későbbiekben is figyelmeztetnek azonban arra, hogy az ISCED 3 szint kijelölése nem egyértelmű, így például a dán, német és holland mutatók alighanem túlbecsültek, míg az angol adatok a reális helyzettel rosszabb képet sugallnak. Ez az első olyan ábra, amelyet böngészve legalább annyit kell gondolni az összehasonlíthatóság korlátaira, mint az adatok üzenetére. Minthogy az ISCED 3 szinten kezdődik a legtöbb fiatalkori szakképzés, ez a probléma végigvonul a kötetben.

Az első fejezet végén a peremhelyzetű, legfeljebb ISCED 2 szintű (befejezett alsó középiskolai) végzettséggel rendelkező 20-29 évesek munkanélküliségi rátáit és – alkalmazásuk esetén – a munkahely elvesztésének esélyét közlik olyan bontásban, hogy az alacsony végzettség mellett rendelkeznek-e szakképzéssel avagy

sem. Kifejezetten meglepő, hogy a tizenöt tagországban együttesen nemcsak feleakkora az alacsony végzettség mellett szakképzettséget is szerzők munkanélküli rátája, mint a szakképzettséggel nem rendelkezőké, de 2,6 %-kal kisebb még a legnagyobb tömeget jelentő, ISCED 3 szintű végzettséggel rendelkezők munkanélküli rátájánál is. Ha pedig sikerült ilyen alacsony végzettséggel is munkát szerezni, akkor közülük közösségi szinten „mindössze” háromöt százalékot fenyeget az a veszély, hogy a rákövetkező évben elveszti munkáját. Ezek szerint az igazán jelentős különbség az ISCED 2 és ISCED 3 szint között a hosszabb távú életésélyben, illetve a keresetek nagyságában van. Az országok közötti szórások egyébként olyan nagyok, hogy azt a gazdasági helyzet és a foglalkoztatáspolitikai különbségei mellett kénytelenek vagyunk az adott iskolarendszerek ISCED 2 szintű képzéseinek eltérő helyiértékére, az adott rendszerben betöltött eltérő funkciójára is visszavezetni.

A második fejezet – *Első szakképző programok* (az angol eredeti cím Initial Vocational Education and Training Programmes, amelyre magyar szakkifejezés még nem honosodott meg. Ezt jelzi az is, hogy a terjedelmes *Szakképzés – Magyar-német és német-magyar szójegyzékből* – Nemzeti Szakképzési Intézet, 1994 – is kimaradt a német Erstausbildung és magyar megfelelője; a terminus döntően iskolarendszerű szakképzésre utal, de ideértik a duális rendszerben zajló, sőt, bizonyos alacsony iskolai végzettség után törvény szabályozta keretek között vállalatoknál folyó első szakképzést is; utóbbi aránya azonban csupán Olaszországban és az Egyesült Királyságban haladja meg a tíz százalékot, és további négy Európai Unió tagországban, Belgiumban, Írországban, Hollandiában és Spanyolországban érinti még az első szakképzésben résztvevők kevesebb, mint öt százalékát) adja a kötet gerincét; terjedelme akkora, mint a többi nagy fejezeté együttvéve. Itt vannak ugyanis a tagországok iskolai szakképző rendszereinek sémai és leírásai. Ezek legfőbb erénye, amit az oktatásról szóló „Key Data” kötetben már megszerettünk, hogy szinte ránézésre megérthetők. A szerkezeti ábrák előtt egyébként egyetlen diagramot közöltek. Ez az ISCED 3 szinten tanulók közül az általános képzésben, illetve a szakképzésben lévők arányát mutatja országonként. Utóbbi arány a közösség egészében 59 %, de például – a szélsőségeket kiragadva – abban a

két országban (Ausztriában és Németországban), ahol a duális rendszer régi és továbbélő hagyomány 78-78 %, két másikban, ahol a modern ipari társadalom korábban nem alakult ki (Írországról és Portugáliáról van szó) viszont csak 23-23 %. A különbségek a rendszerek eltérése mellett a besorolás nehézségeit is jelzik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem két egymást kizáró kategóriáról – általános és szakképzésről – van szó. Magyarországon például a gimnázium és a szakmunkásképzés besorolása aligha lenne kérdéses, de a korosztály több, mint harmadát befogadó szakközépiskola, különösen annak modernizált, „világbanki” ága – nevéből és szóhasználatától függetlenül – valahol a két másik iskolatípus között helyezkedik el. Az általános- és a szakképzés igyekszik ötvözni, és a tulajdonképpeni, korábbi felfogás szerinti szakképzés annak befejezése után, az ún. ötödik évben kezdődik.

Az első szakképző programok csupán a mediterrán országokban, valamint Ausztriában és Belgiumban kezdődhetnek már 14 éves korban, a tagországok nagyobbik felében, különösen a fejlettebbekben a legkorábbi kezdés általában 16 éves korban lehetséges, és az első szakképző programok nagy része ekkor el is kezdődik. Írország az egyetlen kivételt képezi a tipikusan 18 éves korban történő kezdéssel. A kilencvenes évek második felétől Magyarország is ebbe a körbe sorolható, tehát a keretek igazodnak a fejlett világ fő áramához. Az első szakképzésre azonban az EU-ban gyakran csak 18-20 éves korban, sőt, ennél is később kerül sor. A legfeljebb 19 évesek aránya az összes első szakképzésben résztvevő között különösen magas az erős duális rendszert működtető, valamint a Benelux államokban. A 25 éven felüliek első szakképzésben való részvétele a skandináv országokban, a brit-szigeteken és Hollandiában magasabb a közösségi átlagnál, azaz 5,8 %-nál. Az Európai Unió tagországaiban első szakképzésben résztvevők 55 %-a fiú, a lányok száma csupán Belgiumban és Finnországban haladja meg a fiúkét, viszont mindegyik államban legalább 42 %-os

Az első szakképzésben résztvevők 84 %-a ISCED 3 szintű képzésben vesz részt, ez Írországot leszámítva országonként is a domináns szint. Egyedül Portugáliában van ISCED 2 szintű szakképzés, de az abban résztvevők itt is csak 13 %-ot tesznek ki. A szakképzés ISCED 5 szinten történő indítása leginkább Írországra

(47 %), Belgiumra (27 %), Franciaországra (26 %) és Finnországra (25 %) jellemző.

Óriási különbségek jellemzik a Unió tagországait abban a tekintetben, hogy a képzés hol zajlik (azaz az iskolában és a munkahelyen eltöltött idő hogyan aránylik a képzésben), és mennyi ideig tart. Az első szakképzést szinte kizárólag iskolai keretek között szervezik Finnországban, Svédországban, az ibériai félszigeten és Görögországban. A munkahelyi dominanciájú első szakképzés egyik országra sem jellemző, legnagyobb súlya Ausztriában, Hollandiában és Olaszországban van. Az iskolai és munkahelyi képzést nagyjából egyenlő arányban kombináló kettősség jellemzi az első szakképző programok döntő hányadát Németországban, és mintegy kétharmadát Dániában.

Az első szakképzésben résztvevők 71 %-a két vagy három éves képzésben vesz részt. Az öt kategóriába sorolt képzési idő (legfeljebb egy év, két év, három év, négy év, legalább öt év) szerinti megoszlást mutató diagramon alig található két olyan országot, ahol e megoszlás közel azonos lenne (azért a görög, a dán és a luxemburgi, valamint a belga és a spanyol meglehetősen hasonló). Ha csak a francia, a svéd, az olasz és az angol esetet emeljük ki (ezek szerint az első szakképzésben résztvevő francia diákok 85 %-a két éves kurzust látogat, a svédéknél valamilyen első szakképzés ideje kivétel nélkül három év, az olasz fiatalok 45 %-ának első szakképzése legalább öt évig tart, Angliában pedig a képzési kínálat rugalmassága miatt nem volt lehetséges a megoszlást meghatározni), akkor ismét a szakképző struktúrák olyan fokú különbözőzése ötlük szemünkbe, amely a statisztikai összehasonlításnál fontosabbá emeli az azok alapelvei, felépítése, céljai közötti eltéréseket.

Az első szakképző programok csekély hányada (uniós szinten 13 %-a) zsákutcas jellegű, ahonnan tehát – adott ország iskolarendszerében – sem szakirányban, sem általánosan képző intézményben nem lehet folytatni magasabb szinten a tanulmányokat. A képzések harmada olyan, hogy magasabb szintű tanulmányokat csak szakirányban lehet folytatni, bő harmadából pedig szakirányba és általánosan képző intézménybe is vezet út. Minden ötödik első szakképzés után pedig – furcsa módon – csak általánosan képző kurzuson lehet továbbtanulni. Zsákutcas képzés egyébként három országot lefedőleg tartalmaz, e három országban – Finnországban, Svédországban és az

Egyesült Királyságban – viszont az összes diák számára olyan előnyös a helyzet, olyan nyitott és rugalmas a rendszer, hogy mind általános, mind szakképzésben folytathatják magasabb szintű tanulmányukat. A német, az osztrák és a holland továbblépési lehetőségek nagy mértékben szakirányú továbbtanulásra korlátozódnak. Itt azonban megint egy olyan buktatót fedezhetünk fel, amelyet érdemes átgondolni. A rendkívül rugalmas, átjárható holland rendszerben ugyanis az első szakképzés sokkal kevesebb szakirányban kezdődik, mint a német nyelvű országok duális ágaiban. Beszámításokkal, alapozó évről több irányban lehet továbbhaladni, és a holland nemzeti statisztikákból tudjuk, hogy e lehetőségek nem elméletiek. A továbbhaladás lehetséges útjai, arányai tehát csak az első szakképző programok képzési szintjének és tagoltságának ismeretében értelmezhetők, de az utóbbról sajnos semmilyen információt nem tartalmaz a kötet. Ezt különösen fájlatthatjuk, hiszen a magyar szakképzés szerkezetének és szabályozásának – amely egészében igen korszerűnek tekinthető – talán legfőbb neuralgikus pontja a programok rugalmatlan szétszabdaltsága (mármint 650 különböző program indítható iskolarendszertől képzésben), és ezek ágazati minisztériumi illetékességének rögzítése.

A harmadik fejezet – *Vállalati továbbképzés* (Continuing Vocational Training in Enterprises) – adatai egy 1994-ben a FORCE program keretében végzett felmérésből származnak. Az 1993-ra vonatkozó adatokat 50 ezer cég megkérdezésével szerezték be, amelyek az akkori tizenkét tagország 900 ezer tíz főnél többet foglalkoztató vállalkozását voltak hivatottak reprezentálni. A módszertani útmutató szerint e kínálatba beleértendő a tanulási célzatú munkaköri rotációk, a vállalaton kívül megrendelt képzések, a szemináriumokon való részvétel, sőt, bizonyos egyéni, távoktatási keretek között történő tanulás is. Nem értették viszont a továbbképzési kínálatba a kutatók a vállalatnál gyakorló szakmunkástanulók oktatását. Ezek szerint az Európai Unió tizenkét tagországában a vállalatok 57 %-a kínált továbbképzést alkalmazottai számára. A legaktívabbak a dán (87 %), a német (85 %), az angol (82 %) és az ír (77 %) cégek, míg a rangsor végén a portugálokat (13 %), az olaszokat (15 %), a görögöket (16 %) és a spanyolokat (27 %) találjuk. A nagyobb vállalatméret nagyobb továbbképzési aktivitást is jelent, de feltűnik, hogy a legkisebb vizsgált, 10-49 főt foglalkozta-

tó gazdasági egységeknek is kereken a fele foglalkozik munkaerő állományának fejlesztésével. A magyar vállalati továbbképzési aktivitást egy 1995-ben és egy 1996-ban végzett felmérés alapján úgy becsüljük, hogy az kevéssé az EU-átlag alatti, de mindenképpen magasabb a kevéssé fejlett mediterrán országokban tapasztaltnál. (Az említett felmérésekről részletesebben lásd Mártonfi György: *Munkaadók a munkaerőigényről és a szakképzésről*. MMSZ, 1996. és Mártonfi György: *Versenyképesség, munkaerő, képzés*. BKE, 1997. A becslést az teszi lehetővé, hogy a vállalatnagyság szerinti adatokat is összevethettük annak ellenére, hogy a magyar kérdőívekben a szűkebben értelmezett helyi tanfolyamra és a dolgozók vállalaton kívüli továbbképzésének támogatására vonatkozó információk külön szerepelnek.)

A legaktívabb ágazatok a pénzügy, az energia szektor, valamint a járműeladással és -szervizeléssel foglalkozó ágazat (78-87 %). A legkevésbé képzéstámogató ágazat a textil- és ruházati ipar (26 %), valamint a faipar, a bányászat, a szállítás és raktározás (41-46 %). A képzési formák közül a tanfolyami a leggyakoribb, de a hazai viszonyokat ismerve legalábbis elgondolkodtató, hogy a továbbképzésben aktív cégek 60 % a konferenciákon való részvétel útján, egyegyede pedig munkaköri rotációval is segíteni igyekszik dolgozói szakmai továbbfejlődését.

A magyar helyzettel való durva összevetés némely képzési irány szerint is lehetséges, mint hogy a felmérések hasonló kategóriákat használtak. Ezek szerint a vezetőképzés aránya mind nálunk, mind az Európai Unió átlagában 10 %, az informatikai témájú továbbképzés is hasonló volumenű (ott 13 %, itt 15 %), de nálunk a nyelvi és a gazdasági témájú képzésre mintegy kétszer több időt és pénzt fordítanak, a műszaki-biztonsági tematika részaránya viszont Nyugat-Európában magasabb.

A továbbképzésre fordított összeg az Eurostat által koordinált felmérés szerint a bruttó bérjellegű költségek 1,6 %-ára rúg, ezen belül Franciaországban és Angliában a két százalékot is meghaladja, és csak Olaszországban (0,8 %) és Portugáliában (0,7 %) nem éri el az egy százalékot. Minthogy hasonló becsléseket Magyarországon is végeztünk, itt is van módunk durva összehasonlítást végezni. Nálunk az adódott, hogy a vállalatok átlagos képzési és képzéstámogatási kiadása a szakképzési hozzájárulási kötelezettségüknek mintegy harmada, azaz a

bruttó bérköltség 0,5 % körüli. Valószínűsíthető tehát, hogy nálunk a gazdaságnak a folyamatos képzést támogató beruházásai a nyugati régió fejletlenebb területein tapasztalható szintet sem éri el.

Nyugat-Európában is igaz az az összefüggés, hogy minél kvalifikáltabb valaki, annál nagyobb valószínűséggel vesz részt további képzéseken, vagyis a munkaerő-állomány a képzettségi szint szerint polarizálódik (amit persze ellenőriz az a tény, hogy a munkaerőpiacról távozók és a munkaerőpiacra lépők képzettségi szintje között szakadék tátong), s a már a munkaerőpiacon lévők közötti esélyegyenlőtlenség növekszik. Az 1993-as évben például a vezetők és más magasan kvalifikált dolgozók 45 %-a, a nem felsőfokú végzettségű szellemi és szolgáltatói munkakörűek 35 %-a, míg a termelő és egyszerűbb szolgáltatói munkakörökben foglalkoztatottak 19 %-a vett részt továbbképzésben. A férfiak és a nők aktivitása majdnem azonos (29, illetve 27 %), és csupán három országban haladja meg a különbség a négy százalékot (Franciaország: férfiak 39 % - nők 33 %, Olaszország: 16 % és 11 %, Portugália 15 % és 11 %).

A negyedik fejezet a vállalkozók, „önfoglalkoztatók” továbbképzésben való részvételéről közöl adatokat az 1996-os munkaerő felmérés alapján. Minthogy a munkaerő állománynak növekvő hányada (1995-ben 9,4 %-a) tartozik ebbe a kategóriába, az Európai Unió munkaerőpolitikája fokozott figyelmet fordít erre a dolgozói rétegre. Az önfoglalkoztatás aránya egyébként országoként nagyon eltérő. A fejletlenebb vidékeken (a mediterrán országokban és Írországban), ahol a mezőgazdaság és a vendéglátás súlya nagyobb, magasabb a kisvállalkozók összes foglalkoztatotton belüli aránya: Görögországban 27 %, Portugáliában 19 %, Spanyolországban 17 %, Írországban 15 %, de a gazdagabb területeken is 4-10 %. A fejezet ábrái az alkalmazottakra és az önfoglalkoztatókra vonatkozó adatokat rendszerint együtt mutatják be. Az elsöből megtudjuk, hogy az alkalmazottak több, mint kétszeres eséllyel vettek részt a felmérést megelőző négy hétben valamilyen továbbképzésen, mint az önfoglalkoztatók. Országoként ugyan nagyon különböző a kép, de csak két országban – Németországban és Belgiumban – van egyensúlyban a két dolgozói réteg továbbképzési aktivitása. Mielőtt gyors következtetést vonnánk le, megemlítjük, hogy az alkalmazottakon és önfoglalkoztatókon belül szinte

azonos megoszlást mutat az alacsonyabb és a magasabb végzettségűek továbbképzési aktivitása (természetesen az utóbbiak előnyére), az idősebbek és a fiatalabbak aktivitása (szintén az utóbbiak javára), valamint a férfiak és a nők megoszlása (a tanuló nők aránya magasabb mindkét rétegben). Mindezek az összefüggések számunkra – a kötetben nem, illetve eltérően jelzett – módszertani problémára utalnak. A szerzők úgy látják, hogy az egyéni vállalkozói szféra oktatásban való szórványosabb részvétele időhiányra (ki vezeti addig az üzletet?) és pénzhányra vezethető vissza, valamint arra, hogy kevésbé ismerik fel saját képzési szükségleteiket. Szerintünk viszont a két réteg számára a továbbképzésnek más funkciója van, személyes „humán erőforrásukkal” más módon célszerű gazdálkodniuk, a „továbbképzés” más formáit szükséges előnyben részesíteniük. Feltételeztünk szerint a munkaerejüket személyes vállalkozásba vivők munka közbeni tanulása, munkatapasztalatának visszacsatolása és feldolgozása sokkal aktívabb, hiszen tevékenységük direktben méretetik meg a piacon. Munkavégzésük eredményében való személyes érintettségük, kockázatuk nagyobb, tevékenységük holisztikusabb, melynek fejlesztésére a specializálódott képzési piacon sokkal kisebb a kínálat. Leegyszerűsítve a dolgot: ők nem annyira formális keretek között tanulnak, mert a szükséges ismereteket esetleg menet közben felcsípi, személyiségüket (vállalkozói „figurájukat”, stílusukat) munka közben próbálják csiszolni, az elképzelt optimumhoz igazítani. Úgy gondoljuk, hogy már a vállalkozói lét választása is egy olyan szelekciós pont, amely az önképzésre alkalmasabb populációt eredményez. Ezzel szemben az alkalmazottak közvetlen érintettsége munkavégzésük minőségében kisebb, ezáltal munkatapasztalataik általi tanulásuk intenzitása is alacsonyabb. Szabadságfokuk saját személyes továbbfejlődésük meghatározására, munkatevékenységük megválasztására nem éri el az önfoglalkoztatókét. Ők jóval tagoltabb munkamegosztásban vesznek részt, amelynek szükségleteit könnyeb-

ben célozzák meg a képzési piac szereplői. Nem ők tudják jobban beazonosítani képzettségbeli deficitjeiket, hanem a szervezetek humán erőforrás fejlesztéséért felelősök operacionalizálják ezeket a vállalati célok függvényében. Az adatok közlése e rövid fejezetben erősen emlékeztet a bürokratikus központok problémakezelésére, ami nem is csoda, ha tudjuk, hogy az egészében magas intellektuális színvonalat tükröző könyv Brüsszelben íródott.

Az ötödik fejezet – *Európai Közösségi programok* – mindössze három ábrát tartalmaz: a képzésre (is) több tízmilliárd ECU-t fordító Szociális Alapok országokénti megoszlását és a teljes költségből a képzésre eső hányadot, valamint a Leonardo da Vinci programnak és elődeinek teljes költségvetését (1997-ben 15 millió ECU) és ezek tematikus megoszlását. Bár a közölt adatokból még nem derül ki, ha szerény mértékben is, de ebben a körben már mi is jelen vagyunk.

Végigböngészve a kiadványt, annak erőnyeit feltétlenül el kell ismernünk: könnyen és gyorsan fogyasztható formában informál a sokféleségről. Mivel az EU-t a sokféleség jellemzi, intézményei az összehasonlító közlés technológiáját magas szintre fejlesztették. Ugyanakkor érdemes arra is figyelnünk, hogy a gyorsan és könnyen megszerzett tudás, a hiteles, de szükségképpen vázlatos összkép csak a durva tájékozottsághoz elegendő. A magas színvonalú munkához – legyen az döntéshozás vagy kutatás – nem takarítható meg az elmélyülés az egyes rendszerekben és azok különbségeiben. Ez mindenekelőtt a rendszerek egyes elemeinek, a használt kategóriáknak az egymáshoz való viszonyát, módszertani aprómunkát jelent. Nagyon várjuk azt a könyvet, amely ehhez is hasonló színvonalú segítséget nyújt.

(Kulcsadatok az Európai Unió szakképzéséről – Key Data on Vocational Training in the European Union, EC, 1997)

Mártonfi György